

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2001
FORFATTER:	Torsten Sørensen
TITEL:	Da jordemoderen brækkede barnets ben.
KORT RESUME:	Jordemoder Anne Elisabeth Svendsen i politiforhør på Kolding Rådhus 1822 efter at have brækket lårbenet på Kirsten Nielsdatters barn under fødslen.

DA JORDEMODEREN BRÆKKEDE BARNETS BEN

AF TORSTEN SØRENSEN

Den 2. juli 1822 blev der afholdt et politiforhør på Kolding Rådhus. Årsagen var, at pastor Ludvig Michael Lund fra Øster Starup anklagede jordemoder Anne Elisabeth Svendsen for at have brækket et ben på barnet, da hun forløste husmand Peder Buhls kone, Kirstine Nielsdatter, på Øster Starup mark den 6. juni 1822.

Præsten henholdt sig til et cirkulære fra Danske Kancelli af 24. december 1802 vedr. fødselsanmeldelser. Han mente, at cirkulæret pålagde ham at føre tilsyn med jordemødrenes fremfærd. Det gjorde det nu ikke. Cirkulæret pålagde jordemødrene og lægerne at foretage anmeldelse af alle fødsler og de nærmere omstændigheder ved dem. Derefter skulle præsterne sende fødselsanmeldelserne til Kancelliet via biskopperne.

Pastor Lund, der var svigersøn til amtsforvalter Johan Peter From i Kolding, omtales som en dygtig mand præget af oplysnings-tiden. En streng opdragelse og vanskelige forhold under studiet havde ganske vist gjort ham til en herskernatur, men han havde hele tiden sognebørnenes ve og vel for øje. Da han hørte historien om det brækkede ben på det nyfødte barn, var han ikke i tvivl om, at årsagen til skaden skyldtes uduelighed hos jordemoderen. Det hele blev ikke bedre af, at han selv havde været med til at få Anne Elisabeth Svendsen til sognet den 1. maj 1815.

Harmfuld begav præsten sig hen til det hus, hvor fødslen var sket, og talte med de nabokvinder, der traditionen tro havde været til stede ved fødslen. Ud fra deres beretning sendte pastor Lund en klage til amtmand Herman Gerhard Treschow, hvor han bl.a. skrev: „Torsdag den 6. juni om morgenen kl. 3 var barselskonen stået op uden at føle det ringeste onde, havde malket koen og syslet i huset. Imidlertid begyndte småveer at indfinde sig, og jordemoderen blev derfor hentet kl. 6. Straks ved sin ankomst havde denne fordret, at den fødende skulle lægge sig på et bord forsynet med dyner og puder uagtet, at såvel hun selv som de tilstedeværende ej troede, at fødslen var så nær, da hun ingen betydelige veer havde haft.

Den fødende græd og bad for sig, at hun dog ville unde hende nogen ro og hvile. Jordemoderen erklærede, at fosteret var forkert vendt og arbejdede med anstrengelse på forløsningen, som også gik for sig et kvarter omtrent efter, at den fødende var kommet på bordet at ligge.

Benene kom først til fødsel, og de tilstedeværende koner mente, at låret af jordemoderen var brækket ved at ville forsøge en vending af fosteret“.

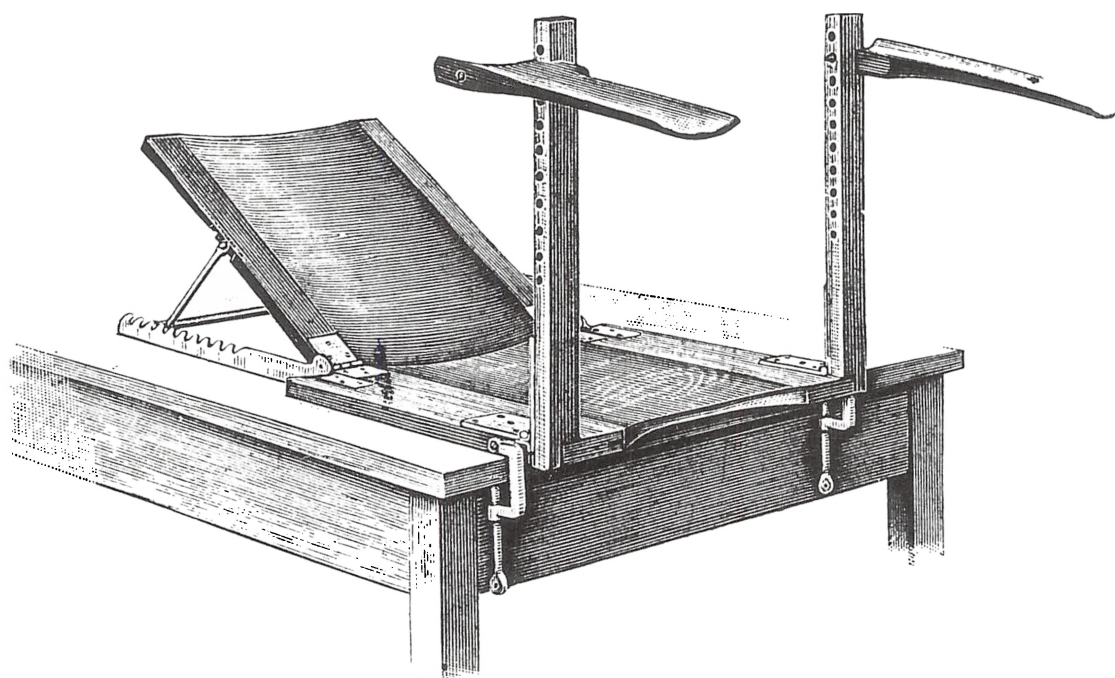
Amtmanden handlede hurtigt! Få dage efter at have modtaget klagen fra sognepræsten i Øster Starup, skrev han til kancelli-

Kolding Rådhus som det så ud i begyndelsen af 1800-tallet. Rekonstruktion fra 1929 tegnet af arkitekt Ernst Petersen efter oplysninger fundet af kæmner I.O. Brandorff i købstadsregnskaberne.

sekretær Jon Finsen i Kolding og bad ham „optage et politiforhør over alle vedkommende”. Og det var dette forhør, der begyndte den 2. juli 1822 på Rådhuset i Kolding.

Den første, der blev afhørt, var jordemoderen, Anne Elisabeth Svendsen. Hun forklarede, at hun ved undersøgelsen af fødekvinden havde konstateret, at benene på barnet lå forrest, og at navlestrengen var lige ved at falde ud. Hun frygtede derfor, at barnet ikke ville overleve, hvis hun ikke straks havde foretaget en såkaldt „vending”. Også selv om hun godt vidste, at dette ikke kunne ske „uden stor besværlighed og smerte”. Ved en „vending” forstår man, at barnet vendes

Figur 1. Transportabelt fødeleje til at spænde på et bord. Blev anvendt omkring år 1900.

inde i livmoderen og derefter fødes ved, at man bogstavelig talt trækker det ud ved benene. Inden kejsersnittet blev til en næsten risikofri operation som i vore dage, var „den indre vending” ofte den eneste mulighed for at få barnet født, hvis det lå „forkert”. Alternativet var, at både moder og barn døde.

I Kolding havde man anskaffet sig et transportabelt fødeleje allerede i 1796, men et sådant fandtes ikke i landdistrikterne. Når der skulle foretages et indgreb i en fødsel, anvendte man enten seks sammenbundne stole, eller den fødende kvinde blev anbragt på et bord. Dette skete også her på Aagaard mark.

Da den fødende således var blevet anbragt på bordet, førte jordemoderen sin hånd op til livmoderen, fik fat om barnets ben, som hun trak ud. Hun bad en af de tilstedeværende nabokvinder, Else Jakobsdatter, om at holde benene. Derpå „arbejdede” hun „med begge hænder” på at få armene født og til sidst hovedet. Forløsningen varede godt et kvarter, og det hele var overstået en halv times tid efter, at jordemoderen var ankommet.

Barnet var en pige, som var helt livløs ved fødslen. Først da jordemoderen havde gnedet det kraftigt og pustet luft ned i dets lunger, som man gjorde dengang, kom det nyfødte barn til live. Jordemoderen havde derpå anbragt det i skødet og klædt det på. Først på det tidspunkt havde hun bemærket, at det venstre lårben var brækket. I følge sit vidneudsagn havde hun ventet med at omtale bruddet for

ikke at forurolige moderen og de tilstedeværende kvinder. Men da den hjælpende nabokone, Else Jakobsdatter, hviskende havde spurgt, om barnet ikke havde brækket benet, havde hun „tydeligt” bekræftet det. Samtidig havde hun oplyst, at skaden straks måtte meldes til distriktskirurg J. C. Gravenhorst i Kolding. Hun havde flere gange tilbudt at følge med til lægen. Men da hun sagde, at barnet skulle til doktoren, begyndte faderen at græde og bad om at blive forskånet for de udgifter, han ville få, hvis hans nyfødte datter skulle behandles af distriktskirurgen.

Efter anmodning fra moderen, Kirstine Nielsdatter, havde Anne Elisabeth Svendsen forbundet barnets ben så godt, hun kunne. Og nogle timer senere kørte hun med Peder Buhl til præstegården i Øster Starup, hvor den nyfødte pige blev døbt og fik navnet Ane Pedersdatter. Hun blev i øvrigt fremstillet i Øster Starup Kirke den 21. juli 1822.

Senere på dagen kørte faderen til degnen Brøndum i Alminde, som „var bekendt for med særdeles held at kunne helbrede benbrud”. Men degnen havde været „under tiltale” og måtte derfor melde fra. Han ville kun behandle barnet, hvis han fik distriktskirurgens tilladelse. Og den fik han ikke!

Jordemoderen, hvis fulde navn var Anne Elisabeth Fabricius Sørensdatter Svendsen, havde bestået eksamen som jordemoder ved Fødselsstiftelsen i København den 29. oktober 1811. Hun var gift med den afskedigede korporal O. Svendsen. Han fortalte under forhøret, at hans kone havde bedt ham om at forbinde barnets ben. Det havde han bl.a. gjort med et stykke lærred „af ca. to alens længde”.

Senere samme dag ville han se til barnet og forsøge at overtale faderen til at bringe

det til lægen. Men netop på det tidspunkt var faderen kørt med sin nyfødte datter til degnen i Alminde. I stedet traf Svendsen en gårdmand fra Vester Nebel, Mads Lassen, der var spirituspåvirket. De to kom i et heftigt skænderi om det, der var sket, og Mads Lassen truede med at angive forløbet for præsten. Hertil svarede korporal Svendsen, at de måtte klage til rette øvrighed, dersom man mente, at hans kone havde gjort noget forkert.

Barnets fader, husmand Peder Jensen Buhl, fortalte under afhøringen, at han ikke havde bedt korporal Svendsen om at tage sig af datterens behandling. Men han ville da ikke nægte, at han gerne havde villet undgå de omkostninger, som behandlingen hos distriktskirurgen medførte. Især da han ikke selv havde heste eller vogn og derfor måtte leje begge dele hos fremmede. Først da Mads Lassen havde fortalt om forløbet til pastor Lund i Øster Starup og af denne havde fået et brev til distriktskirurgen, blev barnet kørt til Kolding af Mads Lassen, som havde anvendt sin egen vogn og heste.

Om distriktskirurg Johan Christian Gravenhorst har gjort noget som helst ved den nyfødte pige, er tvivlsomt. Det er nemlig velkendt, at et barn under en vanskelig fødsel i meget sjældne tilfælde kan brække forskellige knogler. I de fleste tilfælde er der tale om et brækket kraveben, sjældnere om brud på overarmene. Og det er meget sjældent, at der sker brud på lårbenene. Men for alle brud hos nyfødte gælder heldigvis, at de hurtigt heler op uden senere komplikationer. Det må Gravenhorst også have vidst. I hvert fald udfærdigede han en attest, hvor han lakonisk skrev: „At det venstre lår af husmand Peder

Buhls spæde barn omtrent i midten af låret er brækket, bevidnes af mig”.

De øvrige personer, som havde været til stede ved fødslen, blev også afhørt; de bekræftede forløbet. Derimod var der meget delte meninger om, hvorvidt jordemoderen havde søgt at skjule for præsten og andre, at barnet havde brækket venstre lårben. Jordemoder Anne Elisabeth Svendsen mente det naturligvis ikke. Andre gjorde!

Der var flere stridsspørgsmål! Bl.a. om fornyelse af forbindingen og om en seks tommer lang trækile, som en eller anden havde lagt ind i forbindingen for at støtte barnets ben. Som det fremgik af forhøret, var der meget forskellige opfattelser om dette. Ingen ville indrømme at have anbragt kilen. Og om bandagen om barnets lår, skrev Johan Christian Gravenhorst senere, at den hverken kunne skade eller gavne.

Den 20. juli 1822 blev forhøret afsluttet og sendt tilbage til amtmanden sammen med sagens øvrige akter. Heriblandt også brevet fra pastor Lund, som havde fået amtmanden til at anmode om forhøret. Præsten sluttede sin skrivelse med at anføre, at efter hans opfattelse „er det klart, at jordemoderen, om hvem der flere gange er ført bitter, skønt ej juridisk beviselige anker, har gravelig forset [sig]“.

Hvorvidt hun har fejlet ved tidligt at lægge den fødende på bordet eller har behandlet hende voldsomt, kan lægen naturligvis bedst bedømme. Men at jordemoderen er af en mild karakter, tror jeg lige så lidet, som at hun er udmærket duelig i sit fag. – Jeg vil gerne tro, at hun kan forløse en barselskone, hvor alt er i sin naturlige orden, men hvor der støder vanskeligheder til, har jeg aldeles

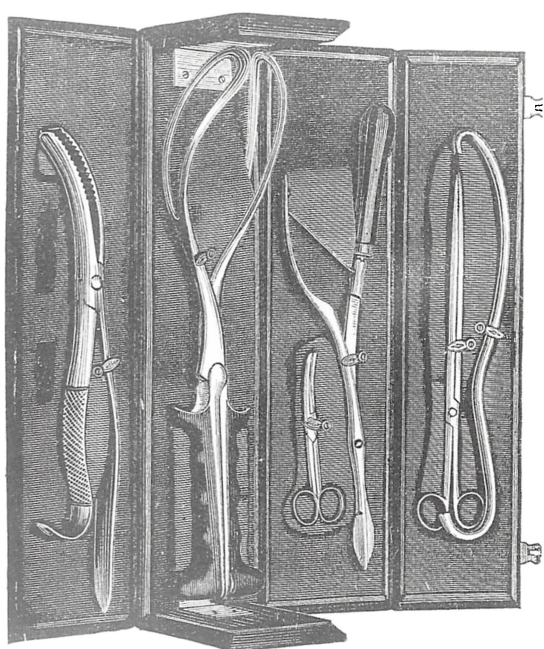
ingen grund til at tiltro hende den fornødne duelighed. Og aldrig ville jeg betro nogens liv, som er mig kær, i hendes hånd.

Jeg har været årsag til, at sognene fik en eksamineret jordemoder, og det kan ikke andet end smerte mig at se, hvor liden tillid den af amtet ansatte [jordemoder] har forstået at erhverve sig, og hvorledes de fleste beboere hellere kører en lang vej for at hente en anden og – uagtet disse pengeknappe tider – dog må betale samme”.

Med den sidste passus hentydede pastor Lund til Kancelliplakaten af 29. april 1791. I denne er i stk. 2 anført, at hvor der var eksaminerede jordemødre ansat, skulle enhver, som brugte en „uberrettiget“ jordemoder, alligevel betale den autoriserede jordemoder fuld løn. Eneste undtagelse fra dette var de tilfælde, hvor hun havde forfald og derfor ikke kunne bistå ved den pågældende fødsel. Hvis en jordemoder på den måde havde et honorar til gode, kunne hun forlange det inddrevet ved udpantning.

Netop af disse sager findes der adskillige i Vejle Amts arkiv vedr. jordemoder Anne Elisabeth Svendsen. Og de har næppe øget hendes popularitet på egnen!

Da amtmand Herman Treschow modtog sagen med oplysningerne fra politiforhøret i Kolding, bad han den 14. august om en udtalelse fra distriktskirurg J.C. Gravenhorst. Denne svarede nogle dage senere, „at da hverken barselskone eller barnet, hvis venstre lår har været brækket, har fået videre skade og endnu ved mit besøg i går befinder dem begge meget vel, så kan jeg ej formode, at hverken moderen eller barnets helbred i fremtiden kunne have skadelige følger deraf.

Figur 2. Instrumenter, som distriktskirurgen medbragte til fødsler. Hvis barnet ikke kunne komme ud på anden måde, måtte det sønderdeles.

I øvrigt må jeg tage mig den ærbødigste frihed at tilstå, at hvis det forholder sig således, som jordemoder A. E. Svendsen i forhøret har anført, at hun ved undersøgelsen fandt navlestrengen nær ved at falde ud af fødselsdelene, havde hun stor årsag til at påskynde forløsningen, da fosteret ellers kunne være dødt. Ej er det heller ikke sjældent ved svære vendinger, at et eller andet af fostret bliver læderet; dog havde det været rigtigst af jordemoderen at forlange en læges hjælp”.

Med andre ord roste distriktskirurgen jordemoderen, fordi hun resolut greb ind i fødslen, da hun opdagede, hvordan barnet og navlestrengen lå. Hans bemærkning om, at jorde-

moderen burde have tilkaldt en læge, er nok anført for god ordens skyld. For Gravenhorst har sikkert udmærket været klar over, at hvis han skulle hentes til Aagaard mark med daltidens transportmidler, ville både barn og moder med stor sandsynlighed dø af fødslen og dens komplikationer, inden han nåede frem.

Også amtet kom til den opfattelse, at jordemoder Anne Elisabeth Svendsen ikke havde gjort noget forkert. Den 28. august 1822 skrev amtmand Treschow til kancellisekretær Jon Finsen i Kolding: „At amtet, efter de, ved det under Jerlev og Brusk herreders politiret den 20. forrige måned optagne forhør, oplyste omstændigheder i forening med distriktskirurg Gravenhorsts skrivelse hertil af 18. dennes, ingen grund finder til at foretage sig videre i den omforklarede anledning, ville hr. sekretæren behage at tilkendegive alle vedkommende”.

Heller ikke med nutidens øjne kan der være meget tvivl om, at jordemoderen med sin hurtige indsats reddede livet på både mor og barn. Faktisk havde jordemoder Anne Elisabeth Svendsen gjort det ganske godt!

LITTERATUR

Hauch E.: *Haandbog for Jordemødre*. 2. udg. Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag. København 1938.

Nedergaard P.: *Personallistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste og sognehistorie*. Bd. 10B: *Haderslev stifts historie*. Aarhus 1985-1989.

Petersen C.P.N.: *Den danske Medicinallovgivning*. København 1833.

Petersen C.P.N. Den danske Medicinallovgivning. Kjøbenhavn 1834.

Sørensen T.: Bartskeerer og kirurger i Kolding. Koldingbogen 1988.

Sørensen T.: Fødselshjælp og jordemødre i Kolding omkring 1800. Koldingbogen 1986.

UTRYKTE KILDER

Landsarkivet for Nørrejylland. Vejle Amts arkiv. Indkomne breve vedr. jordmodervæsenet 1815. Pakke 457, sag nr. F 17 og J 160.

Landsarkivet for Nørrejylland. Vejle Amts arkiv. Indkomne breve vedr. jordmodervæsenet 1822. Pakke 459, sag nr. S 63.

Landsarkivet for Nørrejylland. Vejle Amts arkiv. Kopibog A, B og C, 1820-1822.

Landsarkivet for Nørrejylland. Ministerialbog Øster Starup Sogn 1822.